

2018-ban kerek nyolcszáz esztendeje, hogy Habsburg Rudolf meglátta a napvilágot. Ha vannak is régiebb, ősiebb és máig élő, nagy múlttal rendelkező uralkodócsaládok, egy sincs közöttük, amely a világ(történelem) formálásában, a globalizációban oly meghatározó – és mindmáig figyelemre számot tartó, éles (olykor diplomáciai) vitákat (is) kiváltó – szerepet vitt volna, mint a (spanyol) Habsburg. Számos rémtörténet, ún. „*leyenda negra*” övezi mind a mai napig a dinasztitát, különösen annak „spanyol ágát”. Holott annak is száz esztendeje már, hogy a „*felséges Osztrák Ház*” nincs a nagypolitika színpadán. Ő cs. és kir. fensége Habsburg Ottó főherceg nagy őseről, V. Károly császárról írott könyvét azzal kezdi, hogy „*az utókornak a megelőző évszázadokról alkotott képe sosem marad állandó, hanem szüntelen változásoknak van alávetve.*” Öfenségével szölv tehát a történettudomány – és így következésképpen a jogtörténet-tudomány is – olyan tudomány, amely visszafelé folyamatosan változik. Márpedig a történelmi köztudatból – és a történetírásból (is) – hiányzik, hogy a császári és királyi háznak a Magyar Királysággal volt a leghosszabb kapcsolata az egész világon. Pedig volna mire emlékezni... Közel hét évszázad (1269¹–1944²) közjogi, politikai, dinasztikus összeköttetése.

A következőkben vizsgált téma kapcsán így felmerül a kérdés tehát, hogy ez az eredetileg Közép-Európához köthető, közép-európai szemlélettel bíró dinasztia hatalmának csúcán (XVI–XVII. század) is megőrizte-e identitását, politikai gondolkodását vagy sem? Ha pedig változott, az milyen következményekkel járt a ház és – ami a mi szempontunkból érdekes – a Magyar Királyság kapcsolatának talán legmeghatározóbb időszakában, éppen a tárgyalt korszakban? Az 1218-ban született Habsburg Rudolf római király (1273–1291) a kezdetektől fogva komoly érdeklődéssel tekintett Közép-Európa és benne különösen a Magyar Királyság felé.³ Tény, hogy a ház ősi – és egyben névadó – fészket, az osztrák örökös tartományokat Kun László vezetésével (1278) a magyarok segítségével szerezte meg, többi koronáit, országait házasságok és örökség útján szerezte meg.

Ez a Magyar Királyságra is áll, ha azt politikai és nem jogi értelemben vesszük. A Habsburg Frigyes római császár (1452–1493) – és nyilván elődjeinek – politikájára utaló, de Hunyadi Mátyásnak (1458–1490) tulajdonított „*Bella gerant alii tu felix Austria nube*” mondás a valóságban is tényező volt. Gyakorlatilag így vette sorra birtokba a XV–XVI. században az európai országok – és azon keresztül a világ – egy tekintélyes részét. A kétfejű sas – a dinasztia jelképe – az Indiától a Fülöp-szigeteken és Portugálián át, Németalföld és Itália jó részén keresztül egészen Közép-Európaig hirdette a ház hatalmát. Szédítő magasságokba emelkedett a dinasztia a XVI. században, ezek alapján valóban mondhatta II. Fülöp, hogy „*en mis dominios nunca se pone el sol*”. A dinasztiaalapító kései utódait két korszakban – (1437–1457)⁴ és (1526–1918) – is magáénak tudhatta a Magyar Királyság.⁵

A XVI–XVII. századi Habsburg–magyar közjogi kapcsolatok megértéséhez és bizonyos értelemben vett árnyalásához a ház spanyol trónra jutása, ennek folytán

Liktör Zoltán Attila

„Spanyol az Isten”

Egy Spanyolországhoz erősen kötődő dinasztia a Magyar Királyság élén a XVI–XVII. században: a Habsburg-ház

megjelenő „identitásváltozása” és (spanyolos) identitásának kérdése áll e tanulmány fókuszában. Mindennek megismerése más látószögöből világítja meg a Mohácsot követően (1526) létrejött dunai Habsburg Birodalomba integrálódott Magyar Királyság és a dinasztia kapcsolatát. A politikai gyakorlatban felmerült kérdésekkel, mint a *primogenitura* bevezetésére tett lépések háttérével már korábban részletesen foglalkoztam.⁶

1. A spanyolos Habsburg-dinasztia a Magyar Királyság élén (1526–1740)

A korábbi és kortárs (külföldi és hazai) történetírás is nagyrészt alapvetően német (osztrák) dinasztikaként látta a Mohácsot követően a magyar trónt elfoglaló Habsburgokat. Emellett szinte egyöntetűen *spanyol* és attól különvált *osztrák* Habsburgokról beszélnek a tárgyalt időszakot illetően. A kép viszont ennél jóval árnyaltabb, ha a Ház szóban forgó korszakát vesszük szemügyre, Monostori Tibor hívja fel a figyelmet, hogy

„*a Magyar Királyság és osztrák Habsburgok történetének számos európai jelentőségű eseménye kizárólag akkor érhető meg, ha a történetírás az eddig gondolatnál jelentősebb függőséget tételez fel a nyugati tengely országaiiban, így a Spanyolországban is zajló folyamatoktól.*”⁷

Kis túlzással, de Bécsben 1521 és 1700 számos alkalommal az történt, amit Madridban mondtak, vagy onnan sugalltak. Ha pusztán a gyakorlati politikai realitás talajáról indulunk ki, Madridnak meghatározó befolyása, egyértelmű vezető szerepe volt végig a tárgyalt korszakban. A provokatív címmel, „*Spanyol az Isten*” is erre kívántam utalni. Csupán négy adalék hozzá; az 1538-ban Szapolyai és a Habsburgok között megkötött váradi béke⁸ Károly császár nyomására és érdeke szerint történt, a tizenöt éves háború (1591–1606) során a császár és az Erdély közötti szövetség létrehozásában a prágai spanyol követnek és a spanyol jezsuitáknak elvitathatatlan szerepe volt,⁹ nem véletlen, hogy a *Corpus Juris* is bevett egyezségeen Don Guillén de San Clemente spanyol követ aláírása is szerepel. Szilágyi Sándor jegyezte meg, a spanyol jezsuitára (Alfonso Carrillóra) utalva, hogy „*az ő missiója nem*

az volt, mit a történetírás neki tulajdonít, hogy Erdélyt a Habsburg-ház provinciájává tegye, hanem hogy megszerze, megtartsa a kereszténységnek.”¹⁰

A XVII. század elején a „stájer ág” trónra kerülését a „Madriddal” kötött megállapodás „nyugtázta”, de az 1687–1688. évi országgyűlésen elfogadott, az örökös királyságot, továbbá a „spanyol fiág” trónöröklési jogát beikkelyező rendelkezés is. Ezek a spanyol udvar egyértelmű dominanciáját támasztják alá. Az európai politikai életet alapvetően meghatározó, Habsburgok vezette spanyol–német–közép-európai összeköttetésről kiváló spanyol tanulmányok, monográfiák születtek.¹¹

A címben felvetett teória vázolásához először azt kell megérteni, hogyan került a dinasztia Hispániába, és hogy mi alapján mondhatjuk, hogy a dinasztia gondolkodásában, jogfelfogásában kulcsfontosságú szerepet játszott a *Monarquía Católica*-hoz való kapcsolat.

A Habsburg-politika a XV. század első feléhez képest a század második felére – részben a magyar és cseh koronától való „elesésük” (1457) következtében, részben a nyugati házasságok, Habsburg László és Valois Magdolna jegyessége (1457), Habsburg Frigyes császár és Portugáliai Eleonóra (1452), valamint fiuk, Miksa főherceg és Burgundi Mária (1477) révén, ugyanakkor nem feledve/feladva a közép-európai érdeklődésüket – egyre inkább nyugati irányba is fordult. Ez találkozott a Katolikus Királyok franciaellenes külpolitikájával.¹² Habsburg Miksa római király gyermekei hamarosan (1495) házasságot is kötöttek a Katolikus Királyok gyermekeivel, János infáns Habsburg Margit főhercegnővel, Johanna infánsnő pedig Habsburg Fülöp főherceggel.¹³ A későbbi (1515) Habsburg–Jagelló kettős házasság is ehhez hasonló volt, hiszen Habsburg Ferdinánd főherceg-infáns Jagelló Anna hercegnővel, Habsburg Mária főherceg-infánsnő Jagelló Lajos herceggel, későbbi magyar és cseh királlyal kötött házasságot.¹⁴

Szükséges azonban itt kitérni a spanyol (kasztíliai) trónbetöltés szabályára. A századforduló ismert és kiváló (közjog)történésze, Csekey István kimerítő elméleti leírását adja a különböző trónbetöltési rendeknek, és bár nem említi, de a *Ley de las Siete Partidas*¹⁶ alapján *successio linealis* volt érvényben spanyol (kasztíliai) földön,

azon belül is annak egyik altípusa, a *successio cognatica* (miszerint férfiak és nők is örökölhetnek). Ennek alapján, valamint a Katolikus Királyok (Kasztíliai Izabella és Aragóniai Ferdinánd) végrendelete értelmében a Habsburgok jutottak a kasztíliai és az aragón korona kormányzásához. A két főherceg-infáns unoka közül – némi ellenállás mellett a fiatalabb, de spanyol földön született és nevelkedett Ferdinánddal szemben – a Németalföldön született és ott is nevelkedett idősebb Károly egyedül örökölte a Katolikus Királyságokat.¹⁷

Nehéz megfogni és pontosan visszaadni magyar nyelven egyetlen kifejezéssel azt a jogi és politikai helyzetet, ami a XVI–XVII. században fennállt azon a területen, amit a mai Spanyolország-fogalom alatt értünk és használunk. Spanyol hatásra a Habsburgok hitbizományként (*mayorazgo*) fogták fel országaikat, „*los dichos Estados han de pertenecerme a mí, y me han pertenecido por derecho propio, y mayorazgo antiguo*”, a korabeli dokumentumokban megjelenő szófordulatok, „*como reyes y señores naturales*”, „*reinos y países patrimoniales*”, „*propietario de los dichos mis Reynos, Estados, y Señoríos*” ezt világosan visszaadják. Erről San Miguel Pérez a Habsburg-királyok végrendeletét elemezve írt tanulmányt.¹⁸

Ennek azért van jelentősége a témánk szemszögéből, mert ebből a „spanyol világból” kerültek vissza a Habsburgok Közép-Európába 1521-ben. És ennek a közjogi-politikai-filozófiai „légkörnek” meghatározó szerepe lehetett az elméleti

és gyakorlati politika alakításánál a dunai Habsburg Birodalom tekintetében is. Károly főherceg-infáns apai nagyapja, Miksa császár (†1519) osztrák örökségét akadály nélkül vette át, azonban nem sokkal később, a wormszi birodalmi gyűlésen (1521) átengedte¹⁹ azt öccsének, Ferdinánd főhercegnek, aki Mohácsot követően érvényesítette a ház cseh és magyar koronára vonatkozó régi igényét is. Így alakult ki Ferdinánd jogára alatt a dunai Habsburg Monarchia, amelyet a későbbiekben is a tőle leszármazó ún. „osztrák ág” birtokolt. Ezt a felosztást jelöli a történettudomány úgy, mint a ház „spanyol” és „osztrák” ágra való szétválását.

Habsburg Ferdinánd főherceg-infáns, magyar és cseh király, római császár (1526/1558–1564) (Johann Bocksberger der Ältere festménye)¹⁵

„Károly a spanyol és a burgundi majorátusoknak lett a feje, az osztrák birtokok tekintetében pedig lemondott öccsének, Ferdinándnak javára, de fenntartva ennek ága megszakadása esetére az öröklés jogát. Az ausztriai ház ezáltal két külön, egymástól teljesen független, önálló ausztriai és spanyol ágra vált szét.”²⁰

2. Két birodalom – egy dinasztia

Habsburg Károlyt ugyan megválasztották (1519) és megkoronázták (1530) római császárnak, a kormányzást a Német-római Birodalomban többnyire Ferdinánd vitte – ő Károllyal ellentétben gyakorlatilag folyamatosan a Birodalomban tartózkodott –, amit előbb birodalmi helytartóvá történt kinevezése (1521), majd később római királlyá történő megválasztása (1531) is tükröz.²¹ Ferdinánd a harmincas, negyvenes években gyakorta azért nem jelent meg a magyar országgyűléseken, mert birodalmi gyűléseken helyettesítette császári bátyját, vagy egyéb birodalmi ügyekkel foglalkozott. Károly lemondása után a császári korona végig Ferdinánd fiága kezén maradt. Ennek ellenére a dinasztia a XVI. században nagyon személyes viszonyban állt a *Monarquía Católica*-val, az „osztrák ág” is inkább volt „spanyol”, mint „német” – a jogfelfogását tekintve kétségtelenül. Különösen úgy, hogy a spanyol földön született és nevelkedett „osztrák” Ferdinánd²² utódai közül többen is a spanyol udvarban töltöttek rövidebb-hosszabb időt. A dinasztia ügyei – különösen az idősebb ág ügyei – felülírták az egyes országok, tartományok érdekét vagy igényét. Ezt jól bizonyítja a következő példa. Ferdinándot a magyar rendek törvénybe foglalva (1547) kérték, hogy ha maga nem tud az országban huzamosan tartózkodni, akkor legalább legidősebb fiát – az akkor húszesztendős – Miksa főherceget állítsa az ország élére, hogy annak kormányát vihesse. Ehhez képest Miksát apja nemhogy nem küldi Magyarországra, hanem a következő évben Miksa – nagybátyja, Károly császár parancsára – egyenesen az ibériai félszigetre utazik, ahol unokatestvérét, Máriát, a császár lányát feleségül veszi, akivel éveket helytartóként (1548–1551) kormányozza Kasztíliát.²³ Az 1560–1570-es években Fer-

Habsburg (II.) Miksa főherceg spanyolországi kormányzó (1548–1551), cseh és magyar király, római császár (1564–1576) (Antonio Moro festménye)²²

dinánd unokái közül Rudolf, Ernő, Vencel és Albert főhercegek is – egyébként magyar arisztokrata gyerekekkel, mint Pálffy Miklós – II. Fülöp madridi udvarában nevelkedtek.²⁴ Ferdinánd legkisebb fia, (stájer) Károly főherceg szintén tartózkodott viszonylag huzamosabb ideig (1568–1569) a madridi udvarban.²⁵ Rudolf Prágába költözése (1581) idején anyja, Mária özvegy császárné visszatérve Madridba, magával vitte legkisebb lányát is, aki – bár eredetileg a negyedik özvegyiségében maradt Fülöpnek szántak hitvesül – ott apáca lett.²⁶

Mindebből arra lehet következtetni, hogy erős érzelmi-politikai szál fűzte a bécsi ágat is a spanyol udvarhoz, amely egészen Habsburg (VI.) Károly császárig, a család utolsó férfitagjáig húzódik. Bár azzal, hogy Károly főherceg a spanyol örökösödési háborúban (1701–1714) nem tudta megtartani a spanyol trónt Bourbon (V.) Fülöppel szemben, megszakadt Bécs és Madrid között az évszázados szoros összeköttetés, de a spanyol földön töltött hosszú évek alapvetően rányomták bélyegüket Károly későbbi politikai gondolkodására és személyiségére.²⁷

A spanyol (eredetileg burgundi) etikett XVI. századi meghonosítása a bécsi udvarban,²⁸ az elterjedő spanyol divat, spanyolos öltözködés, a spanyol nyelv,²⁹ a dinasztia saját lovagrendje, az Aranygyapjas rend³⁰ – amely a családé volt, a ház főhercegei között számosan a tagjai voltak, még maga III. Frigyes és I. Miksa császárok is³¹ – mind a „két ág” egybetartozását és spanyolos-burgundi jellegét erősítette. A rend nagymesteri tisztét a senior ág mindenkor feje töltötte be, azok a magyar arisztokraták, akik megkapták a rend jelvényét (Báthory Zsigmond fejedelem, Pálffy Miklós országbíró, Pálffy Pál, Esterházy Miklós és Esterházy Pál nádorok, Zrínyi Miklós bán) bécsi közvetítéssel, de a spanyol királytól kapták.

A kettéválás, önállósodás elméletét a „közös terep” Habsburg-Németalföld kormányzóinak listáján szereplő családtagok is gyengítik. A család bécsi és madridi ágának

leglátványosabb közös ügye és érdekelttsége éppen Habsburg-Németalföld (*Paises Bajos de los Habsburgo*) volt, amelynek kormányzói között két ízben Habsburg Margit főhercegnőt³³ (1507–1515, 1517–1530) Habsburg Mária cseh-magyar királynét³⁴ (1531–1555), illetve az ún. „osztrák ágból” származó Habsburg Ernő³⁵ (1594–1595), továbbá Albert³⁶ (1595/1598–1621) és Lipót Vilmos³⁷ (1647–1656) főhercegeket találjuk. Ami azt jelenti, hogy

a család senior ágából kikerülő kormányzók – Izabella Klára Eugénia infánsnő³⁸ (1598/1621–1633) és Ferdinánd bíboros-infáns³⁹ (1634–1641), illetve a ház „törvénytelen” tagjai, mint Margarita de Parma (1559–1567) Juan de Austria⁴⁰ (1576–1578), illetve Juan José de Austria⁴¹ (1656–1659) – mellett az „osztrák ágból” kikerülő kormányzók a „spanyolokkal” szemben nagyobb számban kormányozták a területet. Ennek egyik oka elsősorban abban keresendő, hogy a „spanyol ágban” – számos alkalommal, amikor Kasztiliától távol volt kénytelen tartózkodni az uralkodó – nem volt férfi (vagy kiskorú volt), aki elláthatta volna a kormányzást. És mivel a németalföldi alkotmányos hagyományok egy családtagot kívántak a tartomány kormányának az élére, „*los privilegios de aquellos Estados establecian que sólo podían ser gobernados por su señor natural, y en su ausencia, debían ser gobernados por un miembro de su familia, nunca por un extraño,*”⁴² ezért viselték többen is a kormányzóságot az osztrák „rokonságból”.

Érdekesség, hogy még Portugália élén is álltak kormányzóként, illetve alkirályként (*virrey*) az „osztrák ágból” kinevezett családtagok, mint Albert⁴⁴ (1583–1594) és Károly⁴⁵ (1624) főhercegek.

További összekötötést jelentett a katolikus valláshoz való ragaszkodás mindkét ágban. Igaz, hogy az bécsi ág „meginogott” e tekintetben a XVI. században, ennek minden bizonnyal a cseh, magyar, valamint a birodalmi nagyszámú protestáns rendekkel való érintkezés – és talán a madridi politikával szembeni dac – húzód(hat)ott meg a háttérben. Közismert, hogy II. Miksa és II. Mátyás is „cimborált” a protestánsokkal. Amíg az idősebb ág – gyakorlatilag Németalföld kivételével – az inkvizíció segítségével⁴⁶ a spanyol Habsburg-birtokokon képes volt megőrizni a katolikus vallást, addig az „osztrák ág” minden igyekezete ellenére a XVI. század végére túlnyomó többségű protestáns rendekkel volt kénytelen szembenézni.⁴⁷ A politikai realitás – a Szentszék, de különösen Madrid meghatározó befolyása a bécsi udvarban⁴⁸ – nyílt „kenyértörésre” nem adott lehetőséget, sőt a XVII. századi uralkodók (II. Ferdinánd, III. Ferdinánd és Lipót) személyes meggyőződése mellett teret nyerő katolikus megújulás is a katolikus vallás felé húzta a bécsi politikát.

Az sem mellékes továbbá, hogy a ház legfőbb közös ellenfele a franciák mellett a velük szövetséges Oszmán Birodalom volt, amely ellen úgy keleten, mint nyugaton váltakozó eredménnyel folytatott küzdelmet. Ez is erősen

cáfolja a teljesen független, önálló bécsi ág létét, hiszen a keresztény világ védelme és a török terjeszkedése elleni küzdelem alapvetően összefűzte Bécs és Madrid politikáját. Ferdinánd és utódai is számítottak – és ami fontosabb,

számíthattak – a testvérág segítségére, Bécs jelentős politikai, pénzügyi, katonai segítyt kapott a másfél évszázad folyamán, persze a nagyobb volumenű nyugat-európai politika elsődlegességet élvezett a keletivel szemben.⁴⁹ A testvérág figyelemmel kísérte a magyarországi helyzetet, Madridban és Brüsszelben volt a legpontosabb képe az udvarnak a bécsi pénzügyi, politikai, hadi helyzetről. A bécsi uralkodók folyamatosan kommunikáltak és – gyakorlatilag napi – kapcsolatban álltak a brüsszeli és madridi vezetéssel, a spanyol uralkodókhöz és a brüsszeli kormányzókhöz küldött leveleikből ez egyértelműen kiviláglik.⁵⁰ Jelentős részben leterhelték a ház kapacitásait, és elvonták a Habsburg-erőket a keleti-déli területekről a franciákkal folytatott, évtizedekig húzódó itáliai háborúk (1494–1559), majd a németalföldi konfliktus és az angolokkal⁵¹ vívott (kereskedelmi) háború, végül a XVII. század „világháborúja”, a harmincéves háború⁵² (1618–1648).

A dinasztia „két ága” közötti szoros szövetséget – még ha volt is elhidegülés időnként Bécs és Madrid között a komoly érdekütközések miatt⁵⁴ – mindvégig fenntartották. Ezt diktálta a politikai realitás

is. A ház kiterjedt birtokai és az azokból fakadó érdekeltiségei azonban szükségszerűen magukkal vonták a konfliktusok folytonos kiéleződését,⁵⁵ amely – és ez magyar szempontból különösen döntő volt – az Oszmán Birodalommal szembeni határozott és eredményes fellépést jelentősen hátráltatta, késleltette. Bécs első (1529) és második (1683) török ostroma,⁵⁶ Károly császár tuniszi (1535) és algíriai (1541) hadjáratai, a lepantói ütközet⁵⁷ (1571), vagy éppenséggel a XVI. század nyolcvanas éveinek végén a geostratégiai jelentőséggel bíró lengyel-litván trón megszerzésére tett osztrák kísérletek támogatása,⁵⁸ illetve a hosszú háború⁵⁹ (1591–1606), végül a török kiűzésében (1683–1699) vállalt spanyol részvétel⁶⁰ világosan mutatják a „két ág” közös érdekeltiségeit és egybetartozását, egymástól való (politikai-hadi és pénzügyi) függését.

A dinasztia „két ága” az identitásbeli-kulturális-politikai-hadi összekötötésen túl sem jogilag, sem pedig – és ez leginkább a házassági politikának volt köszönhető – vérségiileg nem távolodott el egymástól a tárgyalt másfél évszázad alatt. Habsburg királyaink többségének (spanyol)

*Habsburg Mária infánsnő spanyolországi kormányzó (1548–1551), később cseh és magyar királyné, római császárné (1528–1603)
(Antonio Moro festménye, 1551)⁴³*

Habsburg hitvestársa volt, ahogyan a spanyol uralkodóknak is a testvérágból származott a felesége. A bécsi uralkodó általában elnyerte valamelyik infánsó kezét, ahogyan a spanyol király is az „osztrák” (fő)ágból származó főhercegnőt. A „spanyol” ágba egy (II. Károly) az „osztrák” ágba két kivétel akad, Rudolf – aki nem nősült meg –, illetve az 1578-ban született (stájer) II. Ferdinánd. A grazi főherceg 1600-ban házasságba kötött, Wittelsbach bajor hercegnőt vett el, aminek oka elsősorban abban keresendő, hogy ekkorra Madridban már nem volt eladósorban lévő szóba jöhető infánsnő – Izabella Klára Eugénia infánsnőt hozzáadták (1599) a Miksa-ágbeli Albert főherceghez – ahogyan Bécsben

sem volt már szóba jöhető főhercegnő. Aki ekkoriban II. Miksa császár (†1576) lányai közül még életben volt, már „idős” volt, a tiroli ágból életben lévő egyetlen, korban is megfelelő, de semmiféle politikai haszonnal nem kecsegtető Annát – tiroli Ferdinánd (†1595) lányát – végül II. Mátyás király vette el 1611-ben. Az egyetlen lehetséges út Madrid számára ekkor a „stájer” ág maradt. Nem véletlen, hogy a stájer Ferdinánddal egyidős III. Fülöp spanyol király Grazból választott (1599) feleséget – az egyeztetések már évekkorábban megindultak –, stájer Ferdinánd húgát, nemcsak azért mert a másik ág(ak)ban nem volt szóba jöhető főhercegnő, hanem azért is, mert a Miksa-ág a kihalás felé közeledett.⁶¹ És bár az csak később (1621) következett be, egyértelmű volt, hogy ha arra sor kerül, akkor Bécsben a „stájer” ág lesz a politikai realitás belátható időn belül. A dinasztia „két ága” által egymás között kötött hét frigy a szoros politikai együttműködésen túl, II. Mátyással szólva – „*para que todo ello se efectúe con comun, y mayor aplauso de ambas partes, y se una, y estreche siempre más el vínculo de amor, y consanguinidad de toda la Casa de Austria*” – a közeli vérrokonság fenntartását is szolgálta.⁶² Ennek a törekvésnek az lett az eredménye, hogy ez alatt

Habsburg Ernő főherceg, a magyarországi hadak főparancsnoka (1578–1593), majd németalföldi kormányzó (1594–1595)
(Alonso Sánchez Coello festménye)⁵³

az időszak alatt Albert főherceg, illetve három főhercegnő ment Madridba, három infánsnő került Madridból Bécsbe. Az utolsó Habsburg spanyol király, II. Károly anyja, Mariana de Austria (†1696), apai nagyanyja Margarita de Austria⁶³ (†1611), illetve annak ágán dédanyai ükanyja, Ana de Austria (†1590) és nagyapai dédanyja, Ana de Austria⁶⁴ (†1580) is az „osztrák ágból” származó főhercegnő, míg anyai nagyanyja, María Ana de Austria (†1646), illetve annak ágán dédanyai ükanyja, María de Austria (†1603) spanyol infánsnők voltak.

Gyakorlatilag e között a „két ág” között mindvégig fenn tartott szoros vérségi kapcsolat volt hivatva szolgálni a bécsi és a madridi Habsburgok szövetségét, és nem utolsósorban az örökösödést arra az esetre, hogyha az egyik ág kihalna, akkor a másik annak örökébe léphessen. Minden spanyol Habsburg uralkodó azt a leányát nevezte meg örökösének a fiága kihalása esetére, aki már valamelyik főherceg hitvese volt, vagy valamely főhercegnek kandidáltak, biztosítva így az „osztrák ág” öröklésének lehetőségét, a *Monarquía Católica* házon belül tartását.⁶⁶

Habsburg (III.) Fülöp spanyol és portugál király (1598–1621)
(Pedro Antonio Vidal festménye)⁶⁵

A „két ág” összetartozása ezen túl a jogi szimbolikában is látványosan megjelent. Még II. Károly végrendeletében is szerepel a „*Habsburg grófja*” és az „*Ausztria főhercege*” cím. A magyar királyi cím, „*Hungariae, Dalmatiae, Croatiae*” használata a dinasztia spanyol uralkodóinak intulációjában meglepően fest(het) számunkra, de egyértelműen az összetartozást és az egységes dinasztikus szemléletet bizonyítja. Ahogyan az „osztrák ág” uralkodóinak címereiből elmaradhatatlanok voltak – a magyar, a cseh illetve az osztrák mellett – a kasztíliai és a burgundi (hercegség) címer(e). A háznak fontos volt a spanyol föld, még az „osztrák ág” számos tagja is a San Lorenzo de Escorial palotában van eltemetve, ahová II. Fülöp király Passuthal szólva, „összegyűjtötte” halottait.

Mindezt egybevetve arra a megállapításra juthatunk, hogy

a dinasztia önmagát egységesnek tekintette, még ha technikailag meg is osztoztak a birtokokon, politikailag, katonailag és pénzügyileg is kölcsönösen függtek egymástól – leginkább Bécs Madridtól –, identitásukat alapvetően a katolikus vallás, a spanyol politikai filozófiai örökség és a spanyol-burgundi származás tudata határozta meg. Sokkal inkább beszélhetünk tehát a tárgyalt korszakban egy, a *Monarquía Católica*hoz végig erősen kötődő családról, amely a jogélet számos területén megnyilvánult. A Habsburg Birodalomba illeszkedő Magyar Királyság és a Habsburg-ház XVI–XVII. századi viszonyának (át)értékelése során érdemes ennek a tételnek az alapján kiindulnunk.

LIKTOR, ZOLTÁN

„Spanisch ist der Gott.” Die Habsburger und das Königreich Ungarn im 16. und 17. Jahrhundert (Zusammenfassung)

Die Habsburger spielten eine entscheidende Rolle in der Weltgeschichte und Globalisierung. 2018 feierte die Dynastie den 800. Geburtstag des Dynastiegründers und des ersten gekrönten Habsburgers, Rudolf von Habsburg. Die gemeinsame Geschichte des Königreichs Ungarn und der Habsburger Dynastie läuft vom König Rudolf I bis zum Ende des Zweiten Weltkrieges, denn waren zwischen den beiden Weltkriegen die Erzherzoge des Habsburgerhauses Mitglieder des ungarischen Parlaments. Das Leben der Habsburger begann in Mitteleuropa, und dort endete ihre geschichtliche Laufbahn. Jedoch stellt sich die Frage, ob am Höhepunkt ihrer Macht – im 16. und 17. Jahrhundert, im entscheidendsten Zeitraum des Verhältnisses mit Königreich Ungarn – um die mitteleuropäische Identität, ihre politische Denken erhalten oder nicht? Die Frage ist besonders relevant, weil der ältere Zweig der Dynastie und der spanische Hof haben einen wesentlichen Einfluss in Wien gehabt, und der sog. „österreichischer Zweig“ stammt vom in Spanien geborenen und aufgewachsenen Ferdinand. Die gemeinsamen Feinde (das Osmanische Reich, Frankreich und die Protestanten) und die gegenseitige politische, militärische und finanzielle Abhängigkeit banden diese zwei Zweige zusammen. Mehr Zusammengehörigkeit ergab einer gemeinsamen Identität, wie die katholische Religion, Bewusstsein der spanischen Her-

Habsburg Mária Anna főhercegnő, magyar és cseh királyi hercegnő, spanyol királyné (1634–1696) a Spanyol Monarchia gyámkormányzója (1665–1675)
(Diego Velázquez festménye)⁶⁷

kunft, das spanische politische Denken, der Orden vom Goldenen Vlies und die Eheschließungen. Die Beziehung zwischen dem Königreich Ungarn und den Habsburgern lohnt sich in diesem Kontext zu untersuchen.

Jegyzetek

¹ FRAKNÓI Vilmos: *A Habsburg-ház első érintkezései Magyarországgal (1269–1274)*. Budapest, 1917. Magyar Tudományos Akadémia.
² 1926. évi XXII. tc. 12. § „A felsőháznak tagjai a Habsburg-Lotharingiai családnak azok a férfitagjai, akik a huszonnegyedik életévüket betöltötték és állandóan az ország területén laknak.” A Habsburg-ház ún. „magyar ága” tehát örökös joron maradt tagja a felsőháznak a Horthy-korszakban is, amely közjogi helyzet egészen a német megszállásig (1944) fennállt.
³ KRIEGER, Karl-Friedrich: *Die Habsburger im Mittelalter. Von Rudolf I. bis Friedrich III.* Stuttgart, 2004. Kohlhammer.

⁴ Ezzel a korszakkal már korábban foglalkoztam, lásd LIKTOR Zoltán Attila: Az első Habsburg–Magyarország (1437–1457) I. Célkeresztben Habsburg Albert dekrétuma (1439) és az annak vonzáskörében lévő gyakorlat. *Iustum Aequum Salutare*, 2017. 4. sz. 219–244. p.; LIKTOR Zoltán Attila: Az első Habsburg–Magyarország (1437–1457) II. Politikai földrengés – közjogi stabilitás (1440–1452). *Iustum Aequum Salutare*, 2018. 1. sz. 239–262. p.; LIKTOR Zoltán Attila: Az első Habsburg–Magyarország (1437–1457) III. Konzolidációs kísérlet – Habsburg (V.) László kormányzása (1453–1457). *Iustum Aequum Salutare*, 2018. 2. sz. 301–315. p.

- ⁵ Két nagyobb összefoglaló magyar nyelvű munka is készült a Habsburgokról. SÁRA János: *A Habsburgok és Magyarország 950–1918*. Budapest, 2001, Athenaeum 2000 Kiadó, illetve GONDA Imre – NIEDERHAUSER Emil: *A Habsburgok*. Budapest, 1987. Gondolat Kiadó.
- ⁶ LIKTOR Zoltán Attila: A trónbetöltés rendje a Magyar Királyságban a XVI–XVII. században az Oñate-egyzség (1617) tükrében. *Iustum Aequum Salutare*, 2020. 1. sz. 163–192. p.
- ⁷ MONOSTORI Tibor: A Magyar Királyság helye az Ausztriai Ház országai között az európai spanyol hegemonia korában (1558–1648). *Századok*, 2009. 5. sz. 1061. p.
- ⁸ KÖRÖSI Zoltán: Két ellenfél és a Hostis Naturalis. (Fejezetek Szapolyai János és V. Károly közti diplomáciai kapcsolatokból 1532–1538). *Publicationis Universitatis Miskolciensis. Sectio Philosophica*, 2008. 3. sz. 195–226. p.
- ⁹ CUERVA, Rubén González: „El prodigioso príncipe transilvano”: la larga guerra contra los turcos (1592–1606) a través de las „relaciones de sucesos”. *Studia historica. Historia moderna*, 2006. 28. sz. 277–299. p.
- ¹⁰ SZILÁGYI Sándor: Carillo Alfonz diplomáciai működése 1594–1598. *Értekezések a Történeti Tudományok köréből*. VI. kötet (1876–1877). 498. p.
- ¹¹ A legújabbban erre vonatkozóan lásd MILLÁN, José Martínez – CUERVA, Rubén González (ed.): *La Dinastía de los Austria – las relaciones entre la Monarquía Católica y el Imperio*. Madrid, 2011. Ediciones Polifemo.
- ¹² CANTERA MONTENEGRO, Enrique: *La política de alianzas matrimoniales de los Reyes Católicos*. Los reinos hispánicos ante la Edad Moderna I. Madrid, 1992. Servicio de Publicaciones del Estado Mayor del Ejército 465–502. p.
- ¹³ WIESFLECKER, Hermann: Maximilian I. und die habsburgisch-spanischen Heirats- und Bündnisverträge von 1495/96. *Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung*, 1959. 67. sz. 1–52. p.
- ¹⁴ Erről lásd HERMANN Zsuzsanna: *Az 1515. évi Habsburg-Jagelló szerződés. Adalék a Habsburgok magyarországi uralmának előtörténetéhez*. Budapest, 1961. Akadémiai Kiadó.
- ¹⁵ www.habsburger.net/de/personen/habsburger-herrscher/ferdinand-i
- ¹⁶ Az 1807-es kiadás elektronikus változatát lásd <http://fama2.us.es/fde/lasSietePartidasEd1807T2.pdf>.
- ¹⁷ BETRÁN MOYA, José Luis: La llegada de los Austrias al trono. In GARCÍA CÁRCCEL, Ricardo (szerk.): *Historia de España siglos XVI y XVII: La España de los Austrias*. Madrid, 2003. 41–110. p., ARAM, Bethany: La reina Juana entre Trastámaras y Austrias. In NIETO SORIA, José Manuel – LÓPEZ-CORDÓN CORTEZO, María Victoria (ed.): *Gobernar en tiempos de crisis: las quiebras dinásticas en el ámbito hispánico 1250–1808*. Madrid, 2008. Sílex, 31–44. p.
- ¹⁸ PÉREZ, Enrique San Miguel: España y sus Coronas. Un concepto político en las últimas voluntades de los Austrias hispánicos. *Cuadernos de Historia de Derecho*, 1996. 3. sz. 253–270. p.
- ¹⁹ E. KOVÁCS Péter: Ferdinánd főherceg és Magyarország (1521–1526). *Történelmi Szemle*, 2003. 1–2. sz. 25–44. p.
- ²⁰ CSEKEY István: *A magyar trónöröklési jog*. Budapest, 1917. Athenaeum, 108. p.
- ²¹ KOHLER, Alfred: La elección de Fernando I como rey de romanos (1531), motivos y consecuencias. In SÁNCHEZ-MONTES GONZÁLEZ, Francisco – CASTELLANO, Juan Luis (ed.): *Carlos V europeísmo y universalidad*. Congreso internacional Granada, Mayo de 2001. Granada, 2001. Sociedad Estatal para la conmemoración de los centenarios de Felipe II y Carlos V, 315–320. p.
- ²² SCHMIDT, Peer: „Infans sum Hispaniarum”: la difícil germanización de Fernando I. In ALVAR, Alfredo: *Socialización, vida privada y actividad pública de un Emperador del Renacimiento. Fernando I 1503–1564*. Madrid, 2004. Sociedad Estatal de Conmemoraciones Culturales S.A.. 273–286. p.
- ²³ ALVAREZ JUARRANZ, María Luisa: Visita de Maximiliano II y María de Austria, su esposa, a su abuela, doña Juana I de Castilla. In DEL VAL VALDIVIESO, María Isabel – MARTÍNEZ SOPENA, Pascual (ed.): *Castilla y el mundo feudal. Homenaje al Professor Julio Valdeón*. Valladolid, 2009. Universidad de Valladolid, 275–285. p.
- ²⁴ Rudolf és Ernő visszatértek Bécsbe, de Vencel és Albert főhercegek nem. Vencel Madridban maradv a Máltai Lovagrend nagyperjelitisztét kapta meg, de nem sokkal később ott is halt meg, II. Fülöp még végrendeletében is megemlékezett unokaöccséről, lásd MENGBAR, Eduardo: *Testamento y codicillo del rey don Felipe II*. Madrid, 1882. Albert főherceg előbb toledói érsek, később portugál alkirály és főinkvizitor lett, lásd MILLÁN, José Martínez: El archiduque Alberto en la corte de Felipe II (1570–1580). In THOMAS, Werner – DUERLOO, Luc (ed.): *Albert & Isabella, 1598–1621*. 1998. Brepols, 27–37. p.
- ²⁵ ARIENZA, Javier Arienza: *La crónica hispana de la guerra de los quince años (1593–1606) según Guillén de San Clemente y de Centelles, embajador de Felipe II y Felipe III en la corte de Praga entre los años 1581 y 1608*. Tesis Doctoral, Szeged, 2009. 28. p. http://doktori.bibl.u-szeged.hu/2435/8/2009_d_javier_arienza_arienza.pdf
- ²⁶ SICARD, Frédérique: *Política en religión y religión en política el caso de sor Margarita de la Cruz, archiduquesa de Austria*. In MILLÁN-CUERVA (ed.) 2011. 631–646. p.
- ²⁷ AUER, Leopold: Carlos VI: Tema y materia de las ciencias históricas. *Cuadernos de Historia Moderna*, 1994. 15. sz. 191–198. p.
- ²⁸ A spanyol (burgund) etikettet II. Miksa honosította meg a bécsi udvarban, lásd CUERVA, Rubén González: *El ascenso del partido católico en la corte imperial de Praga (1576–1612)*. <https://facacion.hypotheses.org/files/2014/02/G.Cuerva-El-ascenso-del-partido-cat%C3%B3lico.pdf>
- ²⁹ *Monumenta Hungariae Historica I. Diplomataria I.: Okmánytár a Brüsszeli Országos Levéltárból és a Burgundi Könyvtárból. (1441–1538)*. Pest, 1857. MARTÍNEZ TORTAJADA, Sonja: *Contacto de lenguas y pueblos el español y el alemán en la Austria de los siglos XVI y XVII*. Tesis Doctoral. Barcelona, 2007.
- ³⁰ MORAS RIBALTA, Pere: Austria en la orden del Toisón de Oro, siglos XVI–XVII. *Pedralbes*, 2006. 26. sz. 123–151. p.
- ³¹ A rend tagjainak listáját lásd DE PINEDO Y SALAZAR, Julian: *Historia de la insigne orden del toison de oro*. Madrid, 1787.
- ³² www.museodelprado.es/en/the-collection/art-work/emperor-maximilian-ii
- ³³ DONGIL Y SÁNCHEZ, Miguel: Margarita de Austria (1480–1530) Regente de los Países Bajos y Tutora de Carlos I de España. *Iberian*, 2011. 2. sz. 6–18. p.
- ³⁴ HORTAL MUÑOZ, José Eloy: El gobierno de los Países Bajos y la regencia de María de Hungría. In MILLÁN, José Martínez (ed.): *La Corte de Carlos V*. Madrid, 2000. 63–67. p.
- ³⁵ WERNHAM, R. B.: Queen Elizabeth I, the Emperor Rudolph II, and Archduke Ernest, 1593–94. In KOURI, E. I. – SCOTT, Tom (ed.): *Politics and Society in Reformation Europe*. 1987. Palgrave Macmillan, 437–451. p.
- ³⁶ LIKTOR Zoltán Attila: Albert és Izabella – egy főhercegi pár Németalföldön (1598–1621). Egy spanyol adomány és a Pragmatica Sanctio összefüggései. *Pázmány Law Working Papers*, 2020. 3. sz. 1–12. p.
- ³⁷ VERMEIR René: *Un austriaco en Flandes. El archiduque Leopoldo Guillermo, gobernador general de los Países Bajos meridionales (1647–1656)*. In MILLÁN-CUERVA (ed.) 2011. 583–608. p.; SCHREIBER, Renate: Entre dos frentes. El archiduque Leopoldo Guillermo como gobernador en Bruselas. In MILLÁN-CUERVA (ed.) 2011. 609–630. p.
- ³⁸ GARCÍA PRIETO, Elisa: *La infanta Isabel Clara Eugenia de Austria, la formación de una princesa europea y su entorno cortesano*. PhD diss., Universidad Complutense, Madrid, 2013.
- ³⁹ ALDEA VAQUERO, Quintín: *El cardenal infante don Fernando o la formación de un príncipe de España*. Madrid, 1997. Real Academia de la Historia.
- ⁴⁰ DE WOHL, Luis: *El último cruzado: la vida de don Juan de Austria*. Madrid, 1997. Pallabra.
- ⁴¹ RUIZ RODRIGUEZ, Ignacio: *Juan José de Austria: un bastardo regio en el gobierno de un imperio*. Madrid, 2005. Dykinson.

- ⁴² „A tartományok kiváltsága értelmében csak a természetes úr (uralgó) kormányzata alatt állhatott, annak távollétében csak a család valamely tagja, nem pedig idegen kormányza alatt.” GALLEGOS, Federico: La Guerra de los Países Bajos hasta la Tréuga de los Doce Años. *Revista Aequitas*, 2014. 4. sz. 167–252. p.
- ⁴³ www.museodelprado.es/coleccion/obra-de-arte/la-emperatriz-maria-de-austria-esposa-de
- ⁴⁴ JORDAN GSCHWEND, Annemarie: Archduke Albert of Austria as Viceroy of Portugal (1583–1593) in the shadow of Philip II „el rey lusitano”. In THOMAS-DUERLOO (ed.) 1998. 39–46. p.
- ⁴⁵ Stájer Károly főherceg – II. Ferdinánd fivére – ugyan megérkezett Madridba, de a portugál kormányzóságot már ténylegesen átvenni nem tudta, még előtte elhunyt, az infánsok panteonjában van eltemetve, erre vonatkozóan lásd RODRÍGUEZ DIEZ, José: *Epitafios del Panteón de Infantes del Monasterio del Escorial y sus fuentes bíblicas. El mundo de los difuntos: culto, cofradías y tradiciones*. San Lorenzo del Escorial, 2014. 847. p.
- ⁴⁶ DOMÍNGUEZ ORTIZ, Antonio: Inquisición y Estado en la España de los Austrias. In GENET, Jean-Philippe – VINCENT, Bernard (éd.): *État et Église dans la genèse de l'État moderne. Actes du colloque organisé par le Centre National de la Recherche Scientifique et la Casa de Velazquez*. 1986. 157–164. p.
- ⁴⁷ LUTTENBERGER, Albrecht – EDEL, Andreas: Imperio y territorios imperiales durante el gobierno de Rodolfo II (1576–1612) y Matías (1612–1619). *Studia historica. Historia moderna*, 2001. 23. sz. 89–148. p.
- ⁴⁸ KOLLER, Alexander: El facción española y los nuncios en la corte de Maximiliano II y de Rodolfo II. María de Austria y la confesionalización católica del Imperio. In MILLÁN-CUERVA (ed.) 2011. 109–124. p.; CUERVA, Rubén Gonzalez: *From the Empress to the Ambassador: the Spanish Faction and the Labyrinths of the Imperial Court of Prague 1575–1585*. Madrid, 2015. Universidad Autónoma de Madrid. Instituto Universitario La Corte en Europa.
- ⁴⁹ RAUSCHER, Peter: Carlos V, Fernando I y la ayuda del Sacro Imperio contra los turcos. Dinero, religión y defensa de la Cristiandad. MILLÁN, José Martínez (ed.): *Carlos V y la quiebra del humanismo político en Europa (1530–1558)*. Congreso internacional Madrid 3–6 julio de 2001. Sociedad Estatal para la Acción Cultural Exterior, S.A. 363–384. p.; KÖRPÁS, Zoltán: La frontera oriental de la Universitas Christiana entre 1526–1532. La política húngara y antiturca de Carlos V. In SÁNCHEZ-MONTES GONZÁLEZ-CASTELLANO (ed.), 2001. 321–336. p.; KÖRPÁS, Zoltán: Las luchas antitúrcas en Hungría y la política oriental de los Austrias. In ALVAR 2004. 335–369. p.
- ⁵⁰ KÖRPÁS Zoltán: V. Károly és Magyarország (1526–1539). Budapest, 2008. Századvég Kiadó; UÓ: I. Ferdinánd levelezése V. Károly melletti követével Juan Alonso de Gámizzal (1542–1556). *Fons*, 2009. 2. sz. 249–306. p.
- ⁵¹ SÁEZ ABAD, Ruben: *La Guerra Anglo-Española (1585-1604)*. Madrid, 2016. Almena Ediciones.
- ⁵² PARKER, Geoffrey: *La guerra de los treinta años*. Madrid, 2014. Antonio Machado; NAGEL, Ulrich: *Zwischen Dynastie und Staatsräson. Die habsburgischen Botschafter in Wien und Madrid am Beginn des Dreißigjährigen Krieges*. Göttingen, 2018. Vandenhoeck & Ruprecht.
- ⁵³ https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/c/c5/El_archiduke_Diego_Ernesto_de_Austria.jpg
- ⁵⁴ V. Károly császárságban való utódlása átmenetileg feszültséget keltett, hiszen a császárnak nem a fia, hanem az öccse, Ferdinánd lett az örökös, lásd LAUBACH, Ernst: Karl V., Ferdinand I. und die Nachfolge im Reich. *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs*, 1976. 29. sz. 1–51. p.
- A harmincéves háborúból vesztesként kikerülő Habsburgok „két ága” közötti politikai összeköttetés – nyilván a közös kudarc miatt – meglazult, aminek érzékelhető következménye lett, hiszen az, a
- IV. Ferdinánd magyar király és Mária Terézia infánsnő között tervezett frigyét is „elkaszált”, bár Mária Anna főhercegnőt az özvegy IV. Fülöp a következő évben (1649) feleségül vette. Lásd TERCERO CASADO, Luis: La jornada de la reina Mariana de Austria a España. Divergencias políticas y tensión protocolar en el seno de la Casa de Austria (1648-1649). *Hispania, Revista española de historia*, 2011. 239. sz. 639–664. p.
- ⁵⁵ RUIZ DE BURGOS, Eduardo: *La difícil herencia: Las batallas de Felipe III en defensa del legado paterno (1599–1608)*. Madrid, 2012, Edaf. UÓ: *Pax hispanica: Las batallas españolas durante la paz (1609–1618)*. Madrid, 2013. Edaf.
- ⁵⁶ SÁEZ ABAD, Rubén: *El sitio de Viena, 1529*. Zaragoza, 2013, HRM Ediciones; BENDA Kálmán – R. VÁRKONYI Ágnes: *Bécs 1683. évi török ostroma és Magyarország*. Budapest, 1988, Akadémiai Kiadó, de újabban lásd PÉREZ RUBIO, Alberto – DE LA ROCHA, Carlos – GÓMEZ VALERO, Javier: *El sitio de Viena 1683*. Madrid, 2018. Desperta Ferro Ediciones.
- ⁵⁷ MARTINEZ LAINEZ, Fernando: *La Guerra del Turco: España contra el Imperio Otomano. El choque de dos gigantes*. Madrid, 2010. Edaf. RIVERO RODRIGUEZ, Manuel: *La Batalla de Lepanto: Cruzada, guerra santa e identidad confesional*. Madrid, 2008, Silex Ediciones.
- ⁵⁸ A török birodalommal szövetséges francia Valois Henrik, valamint az erdélyi Báthory István megválasztása alapvetően ütközött Madrid és Bécs stratégiai érdekével, Madrid mindent megtett annak érdekében, hogy a bécsi rokon(s)ágból kerüljön ki a lengyel-litván uralgó, lásd URJASZ-RACZKO, Matylda: La estrategia diplomática de Felipe II frente a la Tercera Elección Libre en La República Polaco-Lituana. 1586–1589. *Studia Historica. Historia Moderna*, 2014. 36. sz. 213 – 232. p.
- ⁵⁹ ARIENZA 2009.
- ⁶⁰ CUERVA, Rubén González: La última cruzada: España en la guerra de la Liga Santa (1683–1699). In SANZ CAMAÑES, Porfirio (ed.): *Tiempo de cambios guerra, diplomacia y política internacional de la Monarquía Hispánica (1648–1700)*. Madrid, 2012. Actas, 221–248. p.
- ⁶¹ RAINER, Johann: Tú, Austria feliz, cástate. La boda de Margarita princesa de Austria Interior, con el rey Felipe III de España. 1598/99. *Investigaciones históricas*, 2005. 25. sz. 31–54. p.
- ⁶² „Annak érdekében, hogy mindezt végrehajtsák és egyestüljék még inkább a vérségi kötelékben az egész Habsburg-ház.” PERALTA, Diego – MARIN, Antonio – DE ZUÑIGA, Juan (ed.): *Coleccion de los Tratados de Paz, Alianza, Neutralidad, Garantia, Proteccion, Treuga, Mediacion, Acesion, Reglamento de Limites, Comercio Navegacion, etc. hechos por los Pueblos, Reyes, y Principes de España. Reynado del Sr. Rey D. Phelipe III. Parte II*. Madrid, 1740. 250. p., de lásd a házasságpolitikáról DE HABSBERGO, Catalina: *Las Austrias. Matrimonio y razón de estado en la monarquía española*. Madrid, 2005. La Esfera de Los Libros S. L.
- ⁶³ PÉREZ MARTIN, Maria Jesús: *Margarita de Austria: Reina de España*. Madrid, 1961, Espasa-Calpe.
- ⁶⁴ Habsburg Anna főhercegnőt először Károly infánsnak (†1568) szánta II. Fülöp, de végül maga vette feleségül. Lásd LINDORFER, Bianca Maria: Ana de Austria. La novia de un hijo y esposa de un padre. *Actas de la VIII Reunión Científica de la Fundación Española de Historia Moderna*, 2004. 8. sz. 411–426. p.
- ⁶⁵ www.museodelprado.es/coleccion/obra-de-arte/felipe-iii-con-armadura
- III. Fülöp benyújtotta igényét a magyar és a cseh trónra, de végül Mátyás császárral megegyezve Ferdinánd főherceg javára lemondott trónigényéről az Oñate-egyezségben (1617).
- ⁶⁶ LIKTOR Zoltán Attila: *Hat menyegző, négy testamentum. A Habsburg-ház „osztrák” és „spanyol” ágának egysége a 16–17. században a spanyol királyok házasságpolitikája és végrendelete tükrében*. (Kézirat, megjelenés alatt)
- ⁶⁷ www.museodelprado.es/coleccion/obra-de-arte/la-reina-doa-mariana-de-austria

